

Bert Middel, Modderman-lezing, Groningen, 19/03/2016

VERLICHTING, VERZUILING, VERBINDING

Naar een Deltaplan voor Burgerschap

Beste mensen. Goedemiddag, of zoals we in Groningen zeggen: Moi!

1. Mooi dat jullie hier zijn. Dit is een van de mooiste plekken in de stad, de stad waar ik geboren en getogen ben. Ook mooi dat jullie benieuwd zijn naar wat ik te vertellen heb over verbinding en verbondenheid in onze samenleving en over het ontbreken daarvan.

Toch sta ik hier met enige schroom. Want wanneer je als Groninger tussen andere Groningers je kop een beetje boven het maaiveld steekt, ben je in het jargon van deze stad al gauw een ‘snakkerd’. Zeker als je daarbij ook nog laat blijken dat je wel eens een boek leest. Of dat je zelfs boeken hebt geschreven. Want dan ben je – nog steeds in ons Gronings jargon – ‘gain gewone’. Ook Jan Modderman, de naamgever van deze lezing, was twee eeuwen geleden ‘gain gewone’. Achteraf gezien mogen we daar blij mee zijn.

Een ‘snakkerd’ zijn, dat is echt heel erg. Ik weet dat, want ik was vroeger ook al een snakkerd. Dat gold in mijn jeugd eigenlijk voor alle arbeiderskinderen die mochten doorleren. Eerst naar het gym of naar de de HBS en dus niet naar de ‘Kweekschool voor onderwijzers’, wat decennialang het hoogst haalbare voor arbeiderskinderen was, maar zelfs naar de universiteit.

Vaker wel dan niet was het gevolg dat deze arbeiderskinderen er vervolgens niet meer bij hoorden. Daarmee was de verbinding met het sociale milieu waaruit zij voortkwamen verbroken. Want opeens praatten ze anders, deden ze anders en waren daarmee dus gewoon anders. Een paar jaar geleden verscheen over dit verschijnsel – het losraken van het milieu van afkomst, maar evenmin geaccepteerd worden door de bovenlaag – een prachtig proefschrift, onder de titel ‘Doorzetters’ (Michael Matthys, 2010). ‘Verbinding verbroken’ had ook de titel kunnen zijn.

‘Verbinding verbroken’ is het thema van mijn verhaal van vandaag. Over hoe dat zo gekomen is en wat we er wellicht aan kunnen doen. Ik eindig mijn verhaal met een pleidooi voor een nieuw nationaal Deltaplan: Deze keer geen Deltaplan tegen wateroverlast, maar toch vergelijkbaar een Deltaplan voor Burgerschap. Een Deltaplan om sociale verbindingen te herstellen, zodat er weer sprake van onderlinge verbondenheid kan zijn. Geheel in de geest van Jan Modderman, maar wel tweehonderd jaar later.

2. In de tweede helft van de 18^e eeuw woonde en werkte Jan Modderman in zijn geboortestad Groningen. Hij was veel tegelijk: industrieel, uitvinder, scheepsbouwer, luchtvaartpionier, patriot (dat waren in die tijd de tegenstanders van het autocratische landsbestuur van de stadhouder van Oranje), vrijmetselaar, toekomstgericht en bovenal sociaal bewogen. Jan Modderman zocht overal en altijd de verbinding en dat in een tijd waarin dit allesbehalve gewoon was. Nu is het trouwens evenmin gewoon.

Ten zuiden van de stad bezat hij een grote papiermolen, daar waar tweehonderd jaar later de woonwijk De Wijert uit de grond werd gestampt. Op dezelfde plek ligt sinds zestig jaar het openluchtwembad ‘De Papiermolen’. Aan het eind van de jaren vijftig behaalde ik daar in zeer koud water – want verwarmd was het toen nog niet – mijn zwemdiploma’s. Zo heb ik via ‘De Papiermolen’ in ieder geval één connectie met Jan Modderman.

3. Groningen is een prachtige stad. ‘Ain pronkjewail in golden raand’ zoals het Gronings volkslied ons leert, maar tegelijk ook een stad waar in veel opzichten de verbinding is verbroken. Een swingende stad met 50.000 studenten aan universiteit en hogeschool. Een bruisende stad, vol innovaties en met veel perspectief. Maar tegelijk ook een sneue stad, een stad met teveel inwoners die afhankelijk zijn van een uitkering, met teveel Stadgers die op de Voedselbank aangewezen zijn, met teveel mensen die in voortdurende armoede leven en die vaak ook nog sociaal uitgesloten zijn.

Kortom, Groningen is een stad met twee gezichten, zoals ons land, onze samenleving ook twee gezichten toont. Het ene van de successen, kansen

en mogelijkheden; het andere van achterstand, achterstelling en uitzichtloosheid.

Die beide gezichten kennen elkaar niet, zij hebben slechts beelden van of vooroordelen over elkaar, zij leven in verschillende werelden die elkaar nauwelijks raken, zij behoren tot gescheiden ‘smaakculturen’, zoals de Vlaamse socioloog Mark Elchardus het noemt.

Deze tweedeling – tussen bij wijze van spreken ‘ons soort mensen’ en ‘de andere kant’ – is sociaal, economisch en ethisch gezien onaanvaardbaar. Het maakt onze samenleving kapot, het maakt ook individuele mensen kapot. Niet die aan de bovenkant, want die redden zich wel. Maar des te meer degenen aan de onderkant. En dat is – en ik zeg het nu in een kerk – godgeklaagd.

4. Als we niks doen, valt op termijn onze samenleving uit elkaar. Niet alleen vanwege de kloof tussen bovenlaag en onderkant, dus tussen het swingende en het sneue deel, maar vooral ook omdat de tussengelegen en omvangrijke middenklasse uiteenvalt. Dat is ernstig omdat juist de middenklasse het cement in de samenleving vormt. Zonder een sterke en tamelijk homogene middenklasse is er geen gestage sociale ontwikkeling, is er geen structurele economische groei en is er geen vooruitgang in onze beschaving.

Dat geldt overal. Kijk naar de voormalige Oostbloklanden, naar China of naar ontwikkelingslanden die het economisch wel goed doen. Daar zie je een opkomende en zich emanciperende middenklasse. Deze middenklasse is de motor van maatschappelijke vooruitgang.

Aan de onderkant zitten degenen die ‘aso’s’ – asocialen – genoemd worden. Aan de bovenkant degenen die zich juist meer dan eens als ‘aso’s’ gedragen. En daarmee raken de onder- en bovenkant van onze samenleving elkaar. Maar verbinding is er niet, laat staan enige verbondenheid.

5. Ook in de politiek zie je dat de uitersten in een aantal opzichten op elkaar lijken. Soms delen ze heldere standpunten, zoals over Europa of over de vermeende afbraak van de zorg. De schaal van zeer links naar zeer rechts is niet een rechte lijn, maar een hoefijzer, een U-bocht. Daarmee is de sociologische afstand tussen links en rechts kleiner dan hun afstand tot

het midden, dus tot CDA of D66.

Uiterst links en rechts bezigen eenzelfde soort retoriek, zij weten precies wie de schuld heeft maar ze bieden zelf geen haalbare oplossingen, zij appelleren op gevoelens van onveiligheid en onzekerheid, zij wakkeren angst en verongelijkheid aan, zij zijn niet of nauwelijks bereid om compromissen te sluiten en hun kiezers zijn voor een deel uitwisselbaar. Zo waren in Oost-Groningen de SP en de PVV bij de laatste Kamer- en Statenverkiezingen de grote winnaars. En dat in de regio waar in de tijden van Fré Meis de vroegere Communistische Partij van Nederland heer en meester dacht te zijn.

Dat wat daarentegen ideologisch gezien overbrugbaar lijkt, staat in de werkelijkheid niet zelden lijnrecht tegenover elkaar. Er is dan geen enkele verbinding. Niet alleen ontbreekt de verbinding met de andere kant, maar vooral ook onderling.

Het meest wrange voorbeeld dateert uit de beginjaren dertig van de vorige eeuw in Duitsland: als daar de communisten en de sociaaldemocraten elkaar niet op leven en dood hadden bevochten, was Hitler nooit aan de macht gekomen.

Een ander voorbeeld: in Nederland is er – anders dan in de jaren dertig van de vorige eeuw in Frankrijk, Spanje of in zekere zin Zweden - nooit een linkse ‘Volksfrontregering’ geweest. Hier bakkeleit links liever onderling dan zich te verenigen tegen rechts. En als er al een fusie tussen twee linkse partijen ontstaat, is het resultaat dat er drie overblijven, namelijk de nieuwe en de twee oude. Wat dat betreft lijken ze wel op kerkgenootschappen die fuseren. Daar is ook het resultaat dat er meer overblijven dan er eerst waren.

6. In Nederland viert versnippering al zo'n vijftig jaar hoogtij. Bijna iedereen kijkt eerst naar zichzelf – dat is onder meer de zegen van het individualisme – en vervolgens vooral naar de eigen sociale groep. Jezelf en je naaste omgeving vormen het referentiekader voor het handelen. Wat iemand daarbuiten doet, denkt of vindt is minder interessant. Want die ander is een buitenstaander en hoort er dus niet bij. Empathie is niet iedereen gegeven. Zeker geen grensoverschrijdende empathie.

In het moderne jargon heet dit dat je niet over je schaduw heen kunt stappen. Of dat je ander niet gunt wat je wel voor jezelf opeist. Het hemd is altijd nader dan de rok.

7. Sociale, economische en culturele fragmentatie hoeft op zich geen probleem te zijn, want natuurlijk is niemand gelijk aan een ander. Daar waar men zei dat dit wel zo moest zijn, liep het uit op een fiasco. Alleen in Noord-Korea wordt men nog gedwongen de communistische heilstaat aan te hangen. Zolang het nog duurt en het daar niet implodeert, wat ongetwijfeld zal gebeuren. Alle totalitaire regimes spatten op een zeker moment uiteen. Alleen weet je niet wanneer en evenmin weet je wat je ervoor terugkrijgt.

China, Rusland en zelfs Cuba en Oost-Groningen zijn inmiddels overstag en nemen afstand van het communisme. Gelijkwaardigheid staat centraal in onze Grondwet, maar verbinding door middel van gelijkheid is een fictie. Of zoals George Orwell al in 1945 in zijn boek ‘Animal Farm’ aangaf: “Alle dieren zijn gelijk, maar sommige zijn meer gelijk”.

8. Sociale versnippering is wel zorgelijk wanneer de onderlinge verbindingen tussen bevolkingsgroepen haperen of zelfs ontbreken. Want om te kunnen samenleven – zelfs om te kunnen overleven – is een minimum aan sociale samenhang noodzakelijk. Zonder enige sociale cohesie of burgerschapszin is vooruitgang binnen een samenleving onmogelijk. Samenleven komt niet vanzelf, het moet geleerd worden.

Daarnaast moet er ook iets gemeenschappelijks gedeeld kunnen worden, al zijn het maar symbolen. Want juist symbolen kunnen verbinden.

Denk aan het Nederlands voetbalelftal toen dat nog wel eens won en een heel land om de zoveel jaar uit zijn dak ging. Denk ook aan dat andere ‘Oranje’, zolang er niet teveel aanlegsteigers, paleizen en zeiljachten met belastinggeld worden betaald of onderhouden. Denk zelfs aan onze te vroeg overleden volkszanger André Hazes. Zijn fans zitten overal, zowel in de volksbuurten als binnen de grachtengordels. Levenspop als bindmiddel, of zoals Hazes zingt: “Zeg maar niets meer”.

9. Ook de middenklasse is verdeeld en versnipperd. De ene helft denkt bij ‘Bekende Nederlanders’ aan Mark Rutte of Jaap van Zweden. Favoriete

televisieprogramma's zijn hier 'Nieuwsuur' en 'De Wereld draait door'. Voor de andere helft zijn BN-ers beroemdheden als de relnichten Geer en Goor of de winnaar van 'Wie is de mol?'. Het kijkgedrag richt zich op het SBS-nieuws in 'Hart van Nederland' en op programma's als 'Holland got talent', waarmee ook de buurjongen of het buurmeisje in één klap beroemd kunnen worden. En dus jijzelf eigenlijk ook. Ofwel 'The American Dream' in polderformaat.

Ook hier twee gescheiden werelden, gescheiden belevingen, gescheiden subculturen. Onderlinge uitwisseling vindt nauwelijks plaats. Gemengde liefdesrelaties komen weinig voor. Waar vroeger het huwelijk nog een instrument voor sociale stijging was, gaat dit allang niet meer op.

Het genoten onderwijs bepaalt steeds meer de maatschappelijke positie van burgers. Enige jaren geleden legde de Europese Unie in het Akkoord van Lissabon vast dat Europa de meest concurrerende kenniseconomie in de wereld moet worden. Steeds meer jongeren moeten dan ook hoger onderwijs volgen, zodat over enige tijd veertig tot vijftig procent van de volwassen burgers een opleiding aan hogeschool of universiteit heeft afgerond.

Dat is een mooi streven met een groot risico. Want hoe zit met de andere vijftig tot zestig procent? Burgers die toch ook tot de middenklasse behoren. Om deze middenklasse te versterken is het minstens zo belangrijk dat er ook in de toekomst voldoende gekwalificeerde vakmensen zijn. Dus meer aandacht voor de kwaliteit van het middelbaar beroepsonderwijs, waar de oude ambachtsschool nog altijd wordt gemist.

Meteen na de basisschool gaan ook de kinderen hun eigen weg. De ene helft naar Havo of Vwo en daarna naar het hoger onderwijs, de andere – iets grotere – helft naar het Vmbo en daarna naar het MBO of aan het werk. Misschien dat men elkaar op de plaatselijke voetbalclub nog een tijdje treft en dan is ook dat voorbij.

Er is niet meer een gemeenschappelijk instrument voor integratie voorhanden, zoals de vroegere militaire dienstplicht die jonge mannen uit alle te onderscheiden leefwerelden enige tijd bij elkaar bracht. Er is zo goed als niets meer dat ons bindt, terwijl er zoveel is dat ons niet

alleen onderscheidt, maar in het dagelijks leven ook echt scheidt. In het wonen, werken, leven, recreëren. En dat wordt alleen maar erger. Zo ontstaat een sociale vervreemding, die je niet moet willen. Niet alleen vanuit een ethisch gezichtspunt, maar vooral vanuit een maatschappelijk belang. Vervreemding is altijd schadelijk.

10. Je kunt in het leven niet alles alleen, je moet het met anderen doen.

Daarvoor is burgerschap onontbeerlijk. Ik bedoel daarmee niet het juridische begrip burgerschap. Het gaat om de manier waarop wij samen leven en dus hoe wij met elkaar onze samenleving vormgeven.

Burgerschap heeft politieke, sociale, culturele en economische kanten. Elk kent rechten, plichten, normen en waarden, waar verschillend tegenaan gekeken wordt. Daardoor worden de onderlinge verbindingen – voor zover nog aanwezig – verbroken.

Rechten en plichten liggen vast in regels en wetten, maar worden verschillend geïnterpreteerd. Normen en waarden zijn niet van bovenaf op te leggen, hoewel onze vorige minister-president, Balkenende, vanuit zijn wereldbeeld het tegendeel suggereerde.

Burgerschap betekent onder meer dat je adequaat omgaat met je rechten, dat je op een verantwoorde manier je plichten nakomt, dat je alom onderschreven normen naleeft en dat je enkele voor de samenleving wezenlijke waarden onderschrijft. Burgerschap vormt de poort naar een humane samenleving. Een samenleving waar medemenselijkheid en naastenliefde geen holle begrippen zijn.

De Amerikaanse hoogleraar Robert Putman typeert onze samenleving in zijn veel aangehaalde boek 'Bowling Alone'. Vroeger gingen mensen met elkaar bowlen en gaven daarmee uitdrukking aan hun groepsgevoel. Nu bowlen steeds meer mensen in hun eentje. Dus met zichzelf.

Wat doen we daaraan? Het antwoord geeft onder meer de Israelisch-Amerikaanse professor Avishai Margalit in zijn boek 'The decent society'. De fatsoenlijke samenleving, maar niet die van het benepen burgermansfatsoen. Fatsoenlijk betekent dat je mensen in hun waarde laat, dat je zo nodig naar hen omkijkt, dat je een ander ook wat gunt, dat je het alleen goed kunt hebben als anderen dat ook een beetje hebben.

Zonder een minimum aan burgerschap valt er niet samen te leven. Dat geldt voor iedereen. Degenen die zich hieraan niet willen conformeren, kunnen nooit in onze samenleving gedijen. Niet wij moeten ons aanpassen aan hen, maar zij moeten rekening houden met wat bij ons gangbaar is.

Ook onze multiculturele samenleving kan niet bestaan, wanneer niet alle bevolkingsgroepen democratisch vastgestelde regels respecteren en daarbij waarden als individuele vrijheid, gelijkwaardigheid en sociaal fatsoen onderschrijven. En als men dit niet wil of niet kan, dan zeg ik met de Rotterdamse burgemeester Aboutaleb, maar dan op zijn Gronings: “Daar is het gat van de deur” .

11. Hier is trouwens een paradigmawisseling zichtbaar. Ofwel een totale omkering van waarden en zelfs van politieke correctheid.

Aan het eind van de jaren zeventig was ik gemeenteraadslid in Assen. Op de plaatselijke Pedagogische Academie ‘De Eekhorst’ – nu onderdeel van Hogeschool Drenthe – werd het bi-cultureel onderwijs tot standaard verheven. Dit vooral om de omvangrijke Molukse bevolkingsgroep in Assen en Bovensmilde terwille te zijn. Het was de tijd van treinkapingen (Wijster, De Punt) en bezettingen (de basisschool in Bovensmilde, het provinciehuis), met daarbij dodelijke slachtoffers.

Met de bijna voltallige gemeenteraad van Assen was ik ervan overtuigd dat onderwijs in de eigen taal de Molukkers zou helpen in hun ontwikkeling. Ofwel, kinderen die in Nederland waren geboren en die onze taal van huis uit nauwelijks beheersten, hoefden eigenlijk ook geen Nederlands te leren.

Assimilatie, aanpassing en integratie waren destijds politiek incorrecte termen. Deze Molukse kinderen zouden immers niet in Nederland blijven, maar ooit vertrekken naar een Vrije Republiek op de Molukken. Wat heb je dan aan de taal van de oude koloniale machthebber? Ook al woon je je leven lang in Nederland. Met deze goedbedoelde kortzichtigheid hielpen wij de Molukkers van de wal in de sloot.

Een paar jaar later nam ik weer de verkeerde afslag. Als directeur van ‘Volkshogeschool Overcinge’ in Havelte initieerde ik tegen de stroom in

meerdaagse cursussen voor de eerste groepen asielzoekers in ons land, de Tamils uit Sri Lanka. Het bevoegd gezag was er zwaar op tegen en wilde er dan ook geen cent voor betalen. Dat was op zich al een reden om het toch te doen.

Maar in Havelte lieten we de nieuwkomers elkaar beter leren kennen, in plaats dat zij met de Nederlandse samenleving kennismaakten. En vervolgens gaven we ook cursussen aan Surinamers, Antillianen, Molukkers, Turken en Marokkanen met steeds weer de bedoeling dat hun identiteit versterkt werd. Zo belemmerden we met de beste bedoelingen een snelle integratie van deze culturele minderheden. Daarentegen werd het groepsgevoel van de culturele minderheden alleen maar versterkt. We droegen bij aan een soort omgekeerde 'apartheid'. Maar wat gaf het, we voelden ons lekker progressief, betrokken en autonoom. Hoe dom, hoe kortzichtig kun je zijn? Ik was het wel, zeg ik met de kennis en ervaring van nu.

12. Gelijkwaardigheid is in artikel 1 van onze Grondwet verankerd, maar het streven naar gelijkheid leidt of tot mislukking of tot griezelige ideologieën.

Ieder mens is uniek, maar geen mens kan leven zonder anderen. Daarom zijn er sociale verbanden en samenlevingen, zoals we die ook in de dierenwereld aantreffen. Maar waar de natuur en het instinct ervoor zorgen dat binnen andere diersoorten de verbindingen niet worden verbroken, moeten wij mensen het zelf regelen. Wat dieren en mensen gemeen hebben, is dat er een voortdurende strijd om de macht plaatsvindt – bij ons via het instrument van de democratie – maar dieren kennen geen sociale tegenstellingen tussen groepen en evenmin sociale uitsluiting van groepen.

Alleen de eenlingen die zich niet kunnen aanpassen of die niet kunnen meekomen, geraken in een sociaal isolement. Zij moeten zichzelf maar zien te redden. Dit lukt hen niet. Zo worden zij geofferd om de soort in stand te houden. 'Survival of the fittest', zoals Darwin het noemde. Een begrip waarin empathie en mededogen niet passen. Maar de soort blijft in stand, de soort wordt sterker. De overblijvers houden zo de verbindingen en de onderlinge verbondenheid in stand. Je kunt dus zeggen dat ook de evolutie bijdraagt aan verbinding. Wel met een voor ons te hoge prijs,

namelijk dat eerst de zwaksten moeten afhaken. Ook weer een paradox.

- 13.** Waarom is nu de verbinding in de samenleving verbroken? Is die verbinding er eigenlijk ooit wel geweest? Want er is bij ons in de loop van de tijd toch wel degelijk een samenleving ontstaan. Wat is er – grof geschetst – gebeurd? Wat ging er mis? Als je niet weet hoe het is gegaan, zie je ook de weg die voor je ligt niet. We zijn toch ook het product van onze geschiedenis.

Daarbij bewandel ik twee wegen in onze samenleving, twee tijdspaden ook, die tegengesteld lijken maar dat niet zijn. Kortom, weer een paradox – ofwel een schijnbare tegenstelling – en ik ben gek op paradoxen. Ze scherpen de geest en zijn behulpzaam bij het verklaren van complexe vraagstukken.

De ene weg ligt bezaaid met maatschappelijke conflicten, tegenstellingen en achterstelling. Als je deze weg bewandelt kan de conclusie niet anders zijn dan dat er bij ons altijd al gedoe is geweest. Verbinding was slechts schijn, voor zover het verbinding buiten de eigen groep betrof. De andere weg is veel simpeler en toont dat onze samenleving zonder noodzakelijke verbindingen nooit had kunnen bestaan. Alleen al fysiek niet.

Vanmiddag wil ik beide wegen samen laten komen, opdat verbindingen tussen verschillende bevolkingsgroepen kunnen herstellen. Daarmee krijgt de toekomst van onze samenleving meer kansen. Natuurlijk is dit vreselijk pretentief, zelf op het arrogante af, maar ik ben dan ook een ‘snakkerd’. En een plan-B ken ik niet.

- 14.** Laten we de eerste weg volgen. Hoe ontwikkelde onze samenleving zich?

Ons land was tot in de late Middeleeuwen een bonte verzameling van graafschappen en volken, zoals Saksen (daar horen de Groningers en Drenten bij), Friezen, Batavieren, en Franken. Af en toe werd er strijd geleverd, maar toch niet overdreven veel.

Zo joegen in 1345 de Friezen de Hollanders terug de Zuiderzee in. Deze slag bij Warns wordt nog elk jaar door chauvinistische Friezen gevierd,

wat ook een blijk van verbinding kan worden genoemd. Maar dan wel tussen Friezen onderling.

Ruim honderd jaar eerder, in 1227, versloeg een samengeraapt stel Drentse boeren in de moerassen rond Ane het goed uitgeruste leger van de bisschop van Utrecht. De herinnering aan deze historische slag voedt tot op de dag van vandaag het zogeheten 'Drents-eigene'. Dit staat voor regionale verbondenheid bij uitstek.

De Groningers konden pas eeuwen later prat gaan op de overwinning van de Nassau's op de Spaansgezinden in de slag bij Heiligerlee in 1568. Maar toch niet echt, want het ging hier om twee huurlingenlegers op het Groninger land. Pas op 28 augustus 1672 – het rampjaar – hadden de stad-Groningers wat te vieren. En ze vieren het nog steeds. Onder leiding van Rabenhaupt werd het beleg door de bisschop van Munster, Bommen Berend, beëindigd.

Veldslagen zijn zowel een scheidings- als bindmiddel, met als gevolg verbondenheid in eigen kring! Zeker wanneer er gewonnen wordt.

Dat brengt mij gek genoeg naar mei vorig jaar. Tienduizenden Groningers uit stad en ommeland kwamen in grote euforie bijeen in het Groninger Stadspark. Een paar uur lang werd een bijna religieuze verbondenheid ervaren. Want was het geval? FC Groningen had de nationale voetbalbeker gewonnen. Dat versterkte de trots en de identiteit van de noorderlingen. Want wij met elkaar – de verbinding en verbondenheid tussen spelers en supporters – hadden het toch maar geflikt. Eventjes waren wij beter dan de rest. En dat wilden we weten ook.

Terug naar het tijdspad. Tussen de Groningse Saksen en de Friezen ging het eigenlijk altijd wel goed. Al waren het Groningers die in 754 bij het Friese Dokkum Bonifatius en zijn 52 metgezellen vermoordden. Rivaliteit tussen Groningers en Friezen werd pas vele eeuwen later uitgevochten, op het voetbalveld. Maar als FC Groningen en Sportclub Heerenveen tegen elkaar spelen staan er maar een paar Groningers en geen enkele Fries op het veld. De andere voetballers zijn ook huurlingen, zij het anders dan toen.

In Holland vonden de Hoekse en Kabeljauwse twisten plaats, terwijl in Friesland en Groningen de Schieringers en Vetkopers elkaar bestreden. Altijd ging het om macht en vooral om meer macht. En daarbij werden ook altijd de verbindingen verbroken.

Machtstreven en verbinding zoeken zijn in de taal van vandaag ‘not compatible’. Toen niet en nu evenmin.

15. Pas bij het ontstaan van de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden, aan het eind van de zestiende eeuw, werden verbinding en verbondenheid zichtbaar binnen de Noordelijke Nederlanden. Nederland werd een natie en al gauw economisch, cultureel en militair gezien toonaangevend.

Bindmiddelen waren de strijd tegen de Spaanse overheersing en de daarmee samenhangende invoering van het protestantisme als staatsgodsdienst.

Maar tegelijk werden de katholieken in de Zuidelijke Nederlanden als tweederangs burgers beschouwd. In de tijd van de Republiek bleven Brabant en Limburg generaliteitslanden zonder een eigen bestuur. Tot halverwege de 19^e eeuw was het rooms-katholieken bij wet verboden om openlijk hun godsdienst uit te oefenen. Zo was er dus vooral verbinding in eigen kring.

Een paar eeuwen lang kabbelde het leven in ons land voort, zij het met oprispingen die onderlinge verbindingen tijdelijk verbraken. Opvallend genoeg was daarbij altijd een hoofdrol weggelegd voor de Orangisten, de aanhangers van de huizen van Oranje en Nassau. Weer een merkwaardige paradox, want Oranje-Nassau was en is toch – zoals eerder gezegd – een symbool van verbinding.

De onthoofding van raadpensionaris Johan van Oldenbarnevelt in 1619 was het slotstuk van een staatsgreep door Maurits, een van de zonen van Willem van Oranje. De kleinzoon van Maurits' halfbroer was Willem III, de aanjager van de moord op de gebroeders De Wit in het rampjaar 1672. Ruim honderd jaar later was het de vrouw van stadhouder Willem V, Wilhelmina van Pruisen, die haar broer – de koning van Pruisen – ertoe bracht ons land binnen te vallen. De vernieuwingsgezinde patriotten werden verjaagd.

Na de val van Napoleon pleegde de zoon van Willem V – samen met drie

vooraanstaande adellijke figuren – een staatsgreep, die door de grote mogendheden in Europa werd gedoogd. Terwijl overal in Europa de koningen gedwongen terugtraden, werd Nederland in 1814 een koninkrijk onder Willem I, wat we kortgeleden nog gevierd hebben. En zo kunnen we nog wel even doorgaan, helaas tot ver in de 20^e eeuw.

16. Uit die 20^e eeuw, de meest gewelddadige ooit, stamt het grootste trauma in de Nederlandse geschiedenis, de Tweede Wereldoorlog. Deze oorlog, de Bezetting door nazi-Duitsland en de Jodenvervolging beheersen tot op de dag van vandaag – 70 jaar later – nog altijd het leven van tal van landgenoten en daarmee de publieke opinie. Elk jaar weer verschijnen er boeken – fictie en literatuur – en films over wat nog altijd ‘de oorlog’ wordt genoemd. De oorlog zit onuitwisbaar in ons collectieve geheugen.

Je mag veronderstellen dat deze vreselijke ervaring bij uitstek een bindmiddel in de samenleving kan zijn. Oorlog als bindmiddel. Heel het land tegen de vijand. Dat was toch tijdenlang het beeld, dat ook bestond bij de naar Engeland gevluchte Wilhelmina. Heel Nederland hand in hand in verzet tegen de Duitsers.

Nou, nee dus. Volgens schattingen van het NIOD waren er tijdens de oorlog tussen de dertig- en veertigduizend van de toen 8,8 miljoen Nederlanders (de helft van ons huidige bevolkingstal) actief in het verzet, met gevaar voor eigen leven. Dat is een ruime schatting. Dat verzet was onderling ook nog verdeeld, met als exponenten de communisten en de gereformeerden.

Daartegenover leverde ons land in West-Europa de meeste vrijwilligers voor de Waffen-SS – 25.000 jonge mannen – en waren meer dan 100.000 landgenoten lid van de NSB. En dan zijn nog heel wat clubjes landverraders niet eens meegeteld.

En we hebben het evenmin over al die brave vaderlanders die gewoon hun werk deden en daarmee de gedwongen Arbeitseinsatz en de transporten naar Auschwitz en Sobibor mogelijk maakten.

Met al die anderen waren ook zij geen medestanders, geen tegenstanders, maar omstanders.

Nederland was door de oorlog wijzer geworden. Het zou nooit meer zo

worden als vroeger. Oude scheidlijnen moesten worden doorbroken. Weg met de levensbeschouwelijke verzuiling. Het werd een fiasco. Alles bleef hetzelfde of nog erger.

Symbool voor deze mislukking is opvallend genoeg de Partij van de Arbeid. Deze partij kwam in 1946 voort uit de Nederlandse Volksbeweging en zij verenigde vooroorlogse sociaaldemocraten, vrijzinnig-democraten, progressieve christenen en oud-verzetsdeelnemers. Zij zou de scheidlijnen tussen de zuilen doorbreken. Er kwam niets van terecht. Bij de eerste naoorlogse verkiezingen in 1946 behaalde de PvdA minder zetels dan de samenstellende delen samen deden bij de laatste verkiezingen voor de oorlog. Hoezo verbinding?

17.De grootste zegening in de westerse cultuurgeschiedenis is de doorbraak van de Verlichting in de 18e eeuw, die de basis legde voor de Franse Revolutie. Tegen de autoritaire vorsten van die tijd en tegen de dwingelandij van de christelijke kerken. Voor vrijheid, gelijkheid en broederschap.

De mens kon voor het eerst zijn lot in eigen hand nemen. Daarmee begon onze moderne tijd, de moderniteit, die in tal van andere culturen niet doorbrak. De islamitische wereld kende geen Verlichting waarmee de positie van de profeet Mohammed en de betekenis van zijn woorden gerelativeerd konden worden. Daarmee is de kern van veel problemen in onze multiculturele samenleving verklaard. Daarmee is deels ook de opkomst van IS verklaard.

Zonder de Verlichting was de liberaal-democratische staat van Thorbecke nooit ontstaan en had het socialisme geen schijn van kans gehad. De ware Marxisten kijken vanuit hun historisch-materialisme hier trouwens heel anders tegenaan.

Zonder Verlichting en Franse Revolutie waren er evenmin tegenbewegingen ontstaan, zoals in 1879 de eerste echte politieke partij in Nederland, de Anti-Revolutionaire Partij (dus tegen de uitgangspunten van de Franse Revolutie, die het goddelijk gezag ontkenden), de partij van Abraham Kuyper, van Hendrik Colijn, van Barend Biesheuvel en van Wim Aantjes. In 1980 is deze partij opgegaan in het huidige CDA.

Zonder de Verlichting zag onze leef- en denkwereld er heel anders uit en zaten wij hier vandaag niet. Zonder de Verlichting zou ons land nog altijd een republiek zijn, waar paradoxaal genoeg de nazaten van de Friese Nassau's – dus de huidige Oranjes – de dienst uitmaken, waar een soort fundamentalistisch calvinisme heerst, waar de Statenbijbel uit 1635 als Grondwet fungeert, waar kerk en staat dus niet van elkaar gescheiden zijn en waar het rooms-katholieke geloof met alle andere van de ware leer afwijkende opvattingen in de ban is gedaan.

De Verenigde Nederlanden als één groot Staphorst, maar dan in het kwadraat of nog erger. Een soort gereformeerd kalifaat Nederland.

18. De Verlichting leidde tot het besef dat de samenleving maakbaar was. Dit vooruitgangsgeloof werd eerst in Frankrijk en pas veel later in Nederland verwerkelijkt en zou bijna twee eeuwen standhouden.

Bij ons gebeurde alles later dan elders. Aan de Duitse dichter Heinrich Heine wordt de uitspraak toegedicht dat hij naar Nederland zou gaan als de wereld verging, omdat daar alles vijftig jaar later plaatsvindt.

Op 11 september 2001, de dag van de aanslag op de 'Twin Towers' in New York, dus op het symbool van het hedendaagse kapitalisme, werd onderstreept dat onze samenleving niet onkwetsbaar is. Het paradigma van de maakbaarheid kreeg concurrentie van dat van de kwetsbaarheid. Dit past wonderwel in het postmoderne denken waarin het relativisme heerst. Er is geen absolute waarheid, er is geen richtinggevende ideologie of leidende inspirerende levensbeschouwing, er is geen objectiviteit. Het credo is: "God bestaat niet meer, Marx is dood en ik voel me ook al niet goed". Of zoals het handboek van de postmodernisten van Thomas Harris voorschrijft: 'Ik ben oké, jij bent oké' (1969), dus wat maakt het verder allemaal uit.

19. Terug naar de maakbaarheid. De begrippen vrijheid, gelijkheid en broederschap uit de Franse revolutie werden op typisch Nederlandse wijze geannexeerd. Gescheiden en aanvankelijk zonder onderlinge verbinding.

De destijds dominante liberalen gingen met hun interpretatie van de vrijheid op de loop, de opkomende socialisten omarmden de gelijkheid en

de altijd al aanwezige christelijken annexeerden de broederschap. Zo werd in ons land – tijdens de levensbeschouwelijke Verzuiling – de basis gelegd voor de Verzorgingsstaat.

Deze verzorgingsstaat is anders dan velen – en vooral zichzelf – menen geen exclusieve uitvinding van de socialisten. Het is een compromis van enerzijds christelijke naastenliefde en bedilzucht en anderzijds het socialistisch streven naar de emancipatie van en bestaanszekerheid voor de arbeider. Dit compromis werd gecompliceerd door het liberaal getinte utilisme, dat grofweg neerkomt op het verlenen van zorg uit een welbegrepen eigenbelang. Abram de Swaan heeft dit treffend beschreven in zijn magnus opus 'Zorg en de Staat' (2004).

Zo is onze verzorgingsstaat vanuit verzuild maatschappelijk initiatief ontstaan. Achtereenvolgende kabinetten van verschillende snit zorgden voor een wettelijk kader. De zuilen garandeerden een maatschappelijk draagvlak voor de verzorgingsstaat, regering en parlement zorgden met wetgeving voor de legitimatie ervan.

20. Een paar voorbeelden. De Groningse liberaal Sam van Houten was in 1874 met zijn 'Kinderwetje' de eerste die via wetgeving sociale misstanden wilde terugdringen.

Uit angst voor het opkomende socialisme kwam paus Leo XIII in 1891 met de encycliek 'Rerum Novarum', waarin voor het eerst de sociale leer van de katholieke kerk werd uiteengezet.

De antirevolutionair Talma was in het begin van de vorige eeuw de grondlegger van de sociale zekerheid. De liberaal Pierson kwam in dezelfde tijd met de Woningwet waarmee de erbarmelijke toestanden in de huisvesting van de onderklasse werden bestreden.

Sociaal-democraten waren vooral van betekenis op lokaal niveau, het zogeheten wethouderssocialisme dat bijvoorbeeld sociale woningbouw mogelijk maakte. Denk aan Floor Wibaut in Amsterdam, maar ook aan Eltjo Rugge in Groningen.

Pas in 1939 werden de sociaal-democraten – ook weer veel later dan in andere landen – door de anderen geschikt bevonden om landelijk mee te mogen besturen. De oorlogsdreiging had daar alles mee te maken. Pas na de oorlog kon de sociaal-democraat Drees de AOW invoeren.

De WAO kwam er in de jaren zestig dankzij de katholieke minister

Veldkamp, de Bijstandswet in dezelfde tijd dankzij de ook al katholieke minister Klompé.

De sociaal-democraten zijn vervolgens wrang genoeg meer bezig geweest met het saneren van de Verzorgingsstaat dan met het optimaliseren ervan. Deze zogenaamde vernieuwing koste sinds de jaren negentig de PvdA de helft van haar ledental en heel wat van haar geloofwaardigheid.

21.De Verzuiling, ofwel de religieuze en vooral sociaal-culturele opdeling van de samenleving in een viertal ongeveer even grote blokken, heeft tot laat in de vorige eeuw het zo verdeelde Nederland bij elkaar gehouden. Arend Lijphart zet dit in zijn standaardwerk 'The politics of accommodation' (1968) helder uiteen. Vier volstrekt gescheiden levensbeschouwelijke blokken – katholieken, protestanten, socialisten en algemene of liberalen – waarvan alleen de toppen, dus de elites, met elkaar samenwerkten. Niet van harte, maar het land moest nu eenmaal geregeerd worden.

Vergelijkbare kleine landen, zoals België met zijn sociale taalstrijd of Libanon met zijn religieuze scheiding kenden geen verzuiling en dat hebben ze dan ook geweten. Van maatschappelijke onrust bij onze zuiderburen tot een langdurige burgeroorlog in het Midden-Oosten.

Het leven van de Nederlanders speelde zich volledig binnen de eigen zuil af. Men kende de andere ook niet. Binnen de eigen zuil waren er naast een verstikkende sociale controle volop verbinding en verbondenheid, maar tussen de zuilen in het geheel niet. De zuilen emancipeerden en verdeelden tegelijkertijd. Emancipatie van de katholieken, protestanten en socialisten vond volledig binnen de eigen zuil plaats.

Zelf ben ik een kind van deze Verzuiling, waarvan ik de nadagen nog bewust heb meegemaakt. Zo heb ik in mijn zuil ervaren dat socialist-zijn niet zozeer een politieke keuze was, maar vooral een gezindheid.

Je koos niet voor het socialisme, nee, je was socialist. Daar kon je verder weinig aan doen. Het was als het ware genetisch bepaald. Vergelijkbaar met katholieken en protestanten, die evenmin zelf voor hun levensbeschouwing kozen. Er viel dan ook niks te kiezen. Je was gewoon wat je was. Daar had je zelf weinig of niks over te zeggen. Je moest het

er maar mee doen.

22. Abraham Kuyper, de leider van de ‘kleine luyden’ en de feitelijke stichter van de protestantse zuil – hij was oprichter van onder meer de eerste politieke partij (ARP), van het protestantse landelijk dagblad De Standaard, van de afgescheiden synodaal gereformeerde kerk en van de Vrije Universiteit – zwoer bij de soevereiniteit in eigen kring. Maar om te kunnen regeren – hij was aan het begin van de vorige eeuw de eerste niet-liberale minister-president – moest hij wel samenwerken. En daarom ontwikkelde hij de ‘anti-these’ ofwel het tegendeel van verbinding. En tegelijk ook weer niet, dus ook hier een paradox. Met zijn begrippen ‘these en anti-these’ maakte hij een onderscheid tussen degenen die Gods soevereiniteit erkenden en degenen die dat niet deden. Zo rechtvaardigde hij samenwerking met de zo door hem gehate ‘papen’ en verkreeg hij een parlementaire meerderheid voor zijn kabinet. De anderen – liberalen en socialisten – deugden in zijn ogen niet. Maar dat vonden deze ook al van elkaar. Al met al een gezellig land, het Nederland van honderd jaar geleden. Niet bepaald één grote familie.

23. In 1917 werd de jarenlange Schoolstrijd tussen de christelijke en seculiere zuilen en hun politieke partijen beslecht. De protestanten en katholieken kregen gelijkberechtiging van het bijzonder onderwijs in ruil voor steun aan de liberalen en socialisten voor de invoering van het Algemeen Kiesrecht. Voor beide was een Grondwetswijziging en dus een twee-derde meerderheid in het parlement nodig. Vandaar dit duivelse compromis.

Zo kennen we dus al bijna honderd jaar artikel 23 van de Grondwet, waarin het bijzonder en het openbaar onderwijs gelijkgeschakeld worden. En waarmee dus de doelstelling van het openbaar onderwijs –namelijk trefpunt voor kinderen uit alle zuilen en daarmee maatschappelijke verbinding nastreven – de nek werd omgedraaid. Een hoge prijs voor de invoering van het algemeen kiesrecht. Ik ben zo vrij dit een historische vergissing te noemen. Die trouwens niet wordt hersteld, want dat betekent politieke zelfmoord. En ook dat is weer een paradox.

24. Onze verzorgingsstaat was een schoolvoorbeeld van opgelegde collectieve solidariteit en afgedwongen verbondenheid. Aanvankelijk via

een ondoorzichtig stelsel van levensbeschouwelijk gescheiden voorzieningen rond zorg, welzijn, educatie, volkshuisvesting en wat al niet meer. Allemaal grotendeels betaald met belasting- en premiegelden. Je kon er niet aan ontsnappen.

Maar ook toen al had elk nadeel zijn voordeel, om de filosoof Johan Cruyff maar weer eens aan te halen. Dit voordeel was dat de Verzorgingstaat garant stond voor verbinding binnen de eigen zuil. Alleen al daarom stond onze Verzorgingsstaat niet ter discussie in zowel de politiek als in maatschappelijke organisaties en het bedrijfsleven, dat ook baat had bij een sterke Verzorgingsstaat.

Zo werden wij een voorbeeld voor de hele wereld, Scandinavië misschien uitgezonderd. Consensus over de Verzorgingsstaat was er alom, bij alle betrokken. En een van de gevolgen ervan was dat er geen onrust was binnen bedrijven. Nergens in de ons omliggende landen werd en wordt zo weinig gestaakt als bij ons.

25.De veelgeroemde en bijzondere consensus verzwakte omdat de op zich noodzakelijke vernieuwing van onze verzorgingstaat uitdraaide op een gedeeltelijke vernieling. Dat voelden vooral degenen die de maatschappelijke solidariteit echt nodig hadden. En ook nu weer – net als bij de opbouw – waren alle politieke richtingen medeschuldig aan de afbraak.

Uit financieel oogpunt levert het wellicht heel wat op, maatschappelijk gezien wordt een hoge prijs betaald.

Met de democratisering en ontzuiling in de jaren zestig, die zich ook nu weer later bij ons – in de jaren zeventig – voltrok, verdween levensbeschouwelijke identiteit als organisatiebeginsel. Het gemeenschapsdenken legde het eerst af tegen de dominantie van de overheid en vervolgens – in de jaren negentig – werd het marktdenken leidend. Daardoor knapten steeds meer sociale verbindingen.

De vertrouwde maatschappelijke organisaties maakten plaats voor anonieme en vervreemdende bureaucratieën, vaak met lange wachtlijsten. Er ontwikkelde zich een ver doorgevoerde professionalisering – ten koste van het typisch Nederlandse vrijwilligerswerk, verbindingswerk bij

uitstek – , specialisering en verkokering. Je kon door de bomen het bos niet meer zien.

De enigen die er echt beter van werden waren de graaiers aan de top, die zichzelf onbeschaamd een zogenaamde marktconforme beloning toe-eigenden. Als toenmalig Kamerlid ben ik er feitelijk medeverantwoordelijk voor en daar baal ik nog steeds van.

Intussen corrigeren we deze uitwassen, maar het duurt te lang. Het kwaad is geschied.

26.De conclusie mag zijn dat de ontzuiling leidde tot vervreemding en daarmee tot ontbinding, het tegenovergestelde van verbinding. De overheid, in dit geval de staat, schoot tekort en de vrije markt biedt geen werkbaar alternatief.

Tussen markt en staat ligt de straat, daar zijn de burgers, maar alles verliep buiten hen om. Hoezo democratie? De potentiële kracht van burgers en hun initiatieven werd miskend. Het maatschappelijk middenveld werd genegeerd en daarmee werd de weg naar verbinding geblokkeerd.

En daar zijn we dus vastgelopen. Op de weg naar verbinding.

27.Nu het positieve verhaal.

Het is bijna een wonder dat ons land bestaat. In de meest gevaarlijke delta van Europa is in de loop der eeuwen rond water en moeras en grotendeels beneden de zeespiegel, een dichtbevolkt land opgebouwd. Een klein land dat toch de tweede landbouwexporteur ter wereld werd en tot de twintig grootste economieën ter wereld behoort.

Dit alles werd mogelijk doordat eeuwenlang mensen zich verbonden in de strijd tegen het water. Gezamenlijk bouwde men terpen en wierden, legde men dijken aan, waardoor men letterlijk kon polderen en zo een leefbaar land creëren.

Vanuit een gemeenschappelijk belang, vanuit de noodzaak om te overleven, verbond men zich met elkaar. Waterschappen, de oudste overheden in ons land, gaven al vanaf de 13e eeuw gestalte aan deze verbinding. En dat doen ze nog steeds. Gestaaag en zonder poespas. Ze verbinden tegengesteld lijkende belangen, bijvoorbeeld die tussen

landbouw en natuur, ofwel tussen een gewenst laag of hoog waterpeil en . Het kan dus wel. Consensus zoeken en ook vinden.

Eeuwenlange strijd tegen het water leidde in de vorige eeuw tot het Deltaplan. Nederland zou beschermd worden tegen het water. En dat lukte. Sinds de watersnoodramp van 1953 is er in ons land niemand meer overleden als gevolg van watersnood of wateroverlast.

Intussen is er alweer een nieuw Deltaprogramma, vooral bedoeld om de gevolgen van klimaatverandering en een stijgende zeespiegel, het hoofd te bieden. Een ongelooflijke prestatie.

Ook de uitvoering van dit nieuwe Deltaprogramma gaat lukken. Omdat dit Deltaprogramma uitdrukking geeft aan noodzakelijke en niet vrijblijvende verbinding. Verbinding tussen de verschillende overheden, het bedrijfsleven, de wetenschap en maatschappelijke organisaties en belangengroepen. Verbinding tussen politieke partijen die allemaal waterveiligheid absolute prioriteit geven. Onderlinge verschillen zijn opzij gezet en de waterveiligheid hoeft niet afgewogen te worden tegen andere beleidsvelden. Partijpolitieke grenzen zijn voor één keer geslecht. Er is alom steun voor een ruim structureel budget. En er is een regisseur met doorzettingsmacht en een breed draagvlak, de Deltacommissaris. Het kan dus wel. Nederland is hier een voorbeeld voor de rest van de wereld.

28. Waarom kan dit Deltaplan niet als lichtend voorbeeld dienen voor een soortgelijk plan om de verbindingen in de samenleving te herstellen? Het belang ervan wordt ook hier alom onderschreven. Alleen is het gevoel van urgentie veel minder. Niet alleen omdat watersnood acuut is en sociale ontbinding een minder zichtbaar en geleidelijk proces behelst. Ook omdat er bij de onze bestuurlijke, maatschappelijke en economische elite sprake is van kortzichtigheid en onmacht en zelfoverschatting.

De politiek – beter gezegd de traditionele partijpolitiek – is letterlijk kortzichtig. Politici richten zich vooral op de eerstvolgende verkiezingen en niet op de volgende generatie. Het lijkt meer te gaan om het verkrijgen en vergroten van macht, dan wat er met deze macht gedaan kan worden. Staatsmannen of staatsvrouwen die met visie, durf en gezag voorop durven te lopen zijn er momenteel niet. Ons land heeft er sinds het

doorbreken van Verlichting volgens mij maar drie gekend: de liberaal Thorbecke (en dat was meteen de grootste van allemaal) in de 19^e eeuw, de sociaaldemocraat Drees tijdens Wederopbouw in de jaren vijftig en de confessioneel Lubbers aan het einde van de vorige eeuw. Dat hierbij de drie belangrijkste politieke richtingen vertegenwoordigd zijn, is toeval.

Politici laten zich momenteel vooral leiden door beeldvorming, door peilingen en door onderling gedoe. Ze zijn meer en meer met zichzelf bezig en daardoor minder met het inrichten van de samenleving. Zo is er een morele leegte in de politiek ontstaan. Politici vormen geen moreel baken meer; ze hebben elk moreel gezag verloren.

De kiezers zweven of keren zich af van manier waarop de politiek functioneert. Zo'n 15% van hen steunt populistische protestpartijen. Gisteren Fortuyn, vandaag Wilders en morgen weer een ander.

De grote volkspartijen uit de tijd van de Verzuiling zijn kaderpartijen en carrièrekanaal geworden. Het totaal aantal partijleden bedraagt minder dan 300.000, waarvan ongeveer 10% actief is. Er zijn in ons land op alle bestuurlijke niveaus ongeveer 10.000 functies te vervullen. Dat betekent dat 20.000 partijleden 10.000 partijfunctionarissen controleren. En die laatsten controleren ook nog eens elkaar. Of niet, want er zijn zelfs partijen zonder leden.

Partijen lijken inwisselbaar. Wie PvdA stemt voor een centrumlinks kabinet, krijgt Rutte als premier. Wie vol overtuiging voor de VVD kiest, zit opgescheept met de erfgenamen van de oude klassenvijand. En als politici worden aangesproken op hun opportunisme en scoringsdrang, is steevast het antwoord dat ze toch maar mooi hun verantwoordelijkheid nemen. Zij wel.

In Groningen hebben we rond de aardbevingen gezien hoe de Haagse politiek lippendienst bewijst aan de toch al zo getroffen inwoners. Samen vertegenwoordigen dezen qua inwonertal hooguit één Kamerzetel en daarmee is dan ook al veel verklaard.

In mijn studietijd demonstreerde ik hier op de Grote Markt tegen het grootkapitaal dat machtiger zou zijn dan de politieke democratie van het

volk. Of dat toen ook echt waar was, was van minder belang. Het ging om de actie. Om de bevolking bewust te maken en in beweging te brengen. Allemaal tegen het grootkapitaal!

Vandaag zien we wrang genoeg dat juist in het Groninger bevingingsgebied het hedendaagse grootkapitaal – in de gedaante van de NAM, ofwel de multinationals Shell en Exxon – het echt voor het zeggen lijkt te hebben. De politiek delft het onderspit en de bevolking ziet het met een mengeling van ergernis en gelatenheid aan. Burgers voelen zich nog nauwelijks verbonden met de uitvoerders van de politiek. De politiek slaagt er niet meer in om de burgers aan zich te binden. En is daar gek genoeg ook nog verbaasd over.

29. Dat geldt evenzeer voor de religieuze verbanden van weleer. Daar valt weinig meer van te verwachten.

Deze week bleek uit de laatste rapportage van het langjarige onderzoek ‘God in Nederland’ dat God langzaam maar zeker uit Nederland verdwijnt. Er zijn steeds minder gelovigen en de kerken lopen leeg. Aan de uitzonderingen daarop hebben we niet zo veel. De kleinere kerken die nog wel groeien richten zich alleen op de eigen kring of missen de kracht om te kunnen verbinden.

De ‘bevindelijken’ in de zwarte-kousenkerken blinken niet uit in handreikingen naar anderen. Zeker niet naar anderen die het anders dan zichzelf nog niet zeker weten. De evangelischen zijn vooral druk met het blij zijn met elkaar en de vrijzinnigen zijn zo vrijzinnig dat ze het wel laten om anderen onder de noemer van religie te benaderen.

De kerk is de kerk niet meer. Over een paar generaties vragen velen zich af wat behalve het gebouw een kerk nog meer was.

30. Verbinding is evenmin van de vrije markt te verwachten. De vrije markt kent niet als hoogste doel het verbinden van mensen en bevolkingsgroepen. Dat is immers geen economische principe, hooguit een mogelijk bijkomend voordeel. Daar waar de vrije markt volop de ruimte krijgt en een correctiemechanisme – zoals bij ons – ontbreekt, raakt de samenleving meer verdeeld dan ooit. Kijk naar de Verenigde Staten, dat sociaal gezien op een ontwikkelingsland lijkt. Kijk naar de voormalige Oostbloklanden waar sinds de omwenteling naar het harde

kapitalisme bevolkingsgroepen uit elkaar drijven.

31. Dit alles neemt niet weg dat het de moeite waard is om de nog wel aanwezige positieve elementen van ons politiek stelsel – dat uitdrukking geeft aan de gelijkwaardigheid van alle burgers – te combineren met de kracht van levensbeschouwelijk inspiratiebronnen. Dat kan een religie zijn of spiritualiteit, maar evengoed het humanisme of iets anders. Een ieder moet dat zelf kunnen bepalen. Het gaat om kracht die uit mensen zelf komt. Of uit het maatschappelijk verband waartoe zij behoren. ‘Empowerment’ wordt dat wel genoemd.

De markt leert ons hoe prikkels werken en hoe deze kunnen worden toegepast.

Een combinatie van de constructieve en op samenwerking gerichte personen vanuit politieke overheden, vanuit maatschappelijk initiatief en zeker ook vanuit het vaak miskende bedrijfsleven kan zelf het voorbeeld van verbinding geven.

In zo’n mega-publiek-private samenwerking moeten zij dan wel hun eigen stokpaardjes opzij zetten. En daarbij moreel gezag uitstralen, wat bijvoorbeeld betekent dat men zich niet denigrerend uitlaat over juist die bevolkingsgroepen die de verbinding volledig kwijtgeraakt zijn. Niemand heeft het morele recht om anderen te vernederen.

Laten we niet vergeten dat het om mensenwerk gaat. Het idee dat we met veel en nog meer instituties de wereld beter kunnen maken, is achterhaald. We kunnen het alleen zelf. Met elkaar en uiteindelijk samen.

Een Deltaplan voor burgerschap of voor sociale cohesie of hoe je het ook wilt noemen, is zeker de moeite van het proberen waard. Al het andere kan niet meer of is al eens mislukt. Maar misschien heb ik het wel mis. Het voordeel van de twijfel is dat het denken doorgaat.

Beste mensen. Ik eindig zoals ik begonnen ben, met een welgemeend Moi.